

**Програма для загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням кримськотатарською мовою**

**Інтегрований курс “Література
(кримськотатарська та зарубіжна)”**

10-11 класи

Рівень стандарту

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Художня література як один із видів мистецтва — найпопулярніший і найдоступніший усім. Вона приносить радість людині, підносить її духовно. Сила впливу художнього слова найвизначніших літературних творів не лише в тому, що вони правдиво в образах моделюють різні сторони і грані дійсності, а й тому, що вони гуманістичні за своєю суттю. Вивчення літератури в школі проводиться не лише з освітньою, але й з виховною метою. Адже засобами мистецтва слова виховується любов до України, повага до її мови, історії, звичаїв і традицій. Велике значення рідної літератури в естетичному, моральному вихованні шкільної молоді.

Програма орієнтує вчителя на виховання національно свідомої, духовно багатой, зорієнтованої на творчу діяльність особистості, яка змогла б знайти себе в суспільстві, у Всесвіті. На прикладах літературних взірців для наслідування маємо виховати, розвинути людину зі стійким характером, сильною волею, добрим серцем, чистою совістю. Учитель-словесник повинен вивчати кожного свого учня, його можливості, обставини індивідуального саморозвитку, умови саморозкриття і самореалізації.

Реформування освіти вимагає по-новому підходити до навчання. Як свідчать наукові дослідження, потрібно навчити учнів самостійно здобувати знання, щоб потім уміти адаптуватися в соціумі і самостійно та творчо працювати. Для цього потрібно сформувати в учнів такі вміння:

- прочитавши твір, уміти визначити проблеми, які в ньому порушуються;
- самостійно та критично їх аналізувати;
- усвідомлювати, де в життєвих ситуаціях можна буде використати здобуті знання і вміння;
- уміти працювати з текстом твору, добирати факти, художні деталі, аналізувати їх, робити висновки й узагальнення;
- уміти працювати в колективі над розв'язанням проблем, поставлених однокласниками;
- уміти користуватися знаннями, одержаними поза школою (радіо, телебачення, Інтернет, самостійне читання художньої та критичної літератури).

Вироблення цих умінь вимагає від учителя бути не диктатором, а організатором, консультантом і помічником в усіх видах діяльності школярів.

Технологія вивчення літератури визначає шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах цього предмета, розділу, теми.

Для того, щоб спланувати вивчення програмного матеріалу, потрібно міняти технологію навчання. Нові підходи до вивчення літератури диктують і нові технології навчання.

Реалізуючи особисту технологію навчання (її ще називають персонал-технологія) в середній і старшій школі, учитель має зважати на те, які знання і вміння сформовані в його учнів під час навчання в початковій школі, а також на міжпредметні зв'язки. Він встановлює раціональне співвідношення між фактами і узагальненнями, передбачає застосування набутих знань, умінь і навичок учнів в навчальній діяльності. Опанування літературного матеріалу розвиває пізнавальну і творчу діяльність школярів.

Дуже важливо для вчителя підключити механізм організації творчої діяльності учнів на факультативних заняттях літератури і під час самостійної роботи. Завдяки цим навичкам учень має змогу самостійно керувати своєю пізнавальною активністю.

Учитель має наперед передбачити всю систему цієї роботи. В неї можуть входити такі види роботи, як добір літературного матеріалу до розкриття проблеми; характеристика образів; з'ясування ролі художніх деталей, влучно використаних письменником; роздуми над психологічною характеристикою героя; виявлення авторських оцінок зображуваного у творі; розкриття ролі підтексту у змалюванні характеру героя, подій.

Розвиток творчої особистості вимагає впровадження таких методичних засобів, прийомів, які допомагають моделювати навчальний процес на уроках літератури відповідно до мети, яку поставив учитель. Стимулюють творчість та активність учнів і завдання, які вимагають творчого підходу до їх розв'язання, систематизації вміння та навичок, умови для творчої діяльності; використання пошукових, тестових завдань, що виявляють ознаки самостійності учнів, творчої активності. Серед учнів є обдаровані діти, які завжди виявляють себе в певній сфері творчої діяльності. Учитель має спонукати учнів до розвитку свого обдарування, підтримувати впевненість у своїх силах.

Аналітико-синтетична робота з творами допомагає учневі повніше осягати їх художній зміст, виявляти конкретно-історичне та загальнолюдське значення зображеного письменником, формувати морально-естетичні ідеали, освоювати методологічні принципи оцінки явищ словесного мистецтва, підносити на вищий рівень культуру його сприймання. Кожний літературний твір учитель має розкривати як своєрідну художню неповторність.

Систематичності курсу сприяє історико-літературний принцип структурування навчального матеріалу, який здійснюється в кожному класі відповідно до вікових особливостей і пізнавальних можливостей школярів. / Програми передбачають три ряди творів: для текстуального вивчення (читання й аналіз), для самостійного читання, для позакласного читання (окремі з них — на вибір учителя та учнів — обговорюються на спеціально виділених уроках).

До багатьох творів указуються теоретико-літературні поняття. На пояснення сутності деяких з них належить приділити частину уроку, але більшість цих понять має становити один з обов'язкових компонентів аналізу творів, що забезпечить вивчення їх у єдності змісту й форми.

З метою ознайомлення учнів з творчістю письменників, що жили або живуть в області (районі), місті (селі), де розміщена школа, та посилення патріотичного виховання до програм уведена рубрика «Література рідного краю». Скільки буде цих уроків, коли вони проводитимуться, словесник визначає самостійно.

Навчальні години в кожному класі розподілено орієнтовно за розділами. Учитель може змінювати кількість годин на вивчення того чи іншого розділу або теми, що дасть змогу творчо підходити до реалізації літературної освіти.

На заняттях з позакласного читання та на розвиток мовлення учитель може виділити із загальної кількості часу спеціальні години.

Уроки повторення проводяться після вивчення окремих тем або наприкінці кожного семестру і навчального року. Діяльність учителя повинна будуватись на основі принципів ділового, дружнього і творчого співробітництва з учнями.

Програми можуть бути одночасно календарним планом. У відведеній збоку колонці вчитель проставляє кількість годин та дату проведення уроку.

На уроки розвитку зв'язного мовлення, позакласного читання та уроки літератури рідного краю радимо виділяти по 2 години на семестр (півріччя).

10 клас
2 години на тиждень

<i>№п/п</i>	<i>Кількість годин</i>	<i>Зміст навчального матеріалу</i>	<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>
1.	1	Вступ. Реалізм як творчий метод у літературі ХІХст. Концепція світу й людини в реалістичній літературі.	Учень: розповідає про історію реалізму; визначає значення цього слова; називає етапи реалізму й основні його принципи.
		Зі світової літератури ХІХ століття	
2.	4	Стендаль. «Червоне і чорне». щиросердечна боротьба героя – Жюльєна Сореля. Багатозначність символічного заголовка роману Стендаля «Червоне і чорне».	знає відомості про життя і творчий шлях; читає роман; вказує історичну основу твору; визначає тему і сюжетну лінію твору; виділяє основних героїв роману; дає характеристику образу Жюльєна Сореля; звертає увагу на стосунки Жюльєна з мадам де Реналь і Матильдой де Ла-Моль; визначає зміни, що відбуваються в душі Жюльєна; обґрунтовує відповіді за допомогою тексту; визначає, чому роман називається «Червоне і чорне».
3.	4	Оноре де Бальзак. «Гобсек». Зображення згубної влади грошей, яка руйнує людські душі й родини, протиставляє дітей і батьків.	читає повість; визначає тему й сюжетну лінію повісті; визначає, в чому філософія Гобсека, ставлення автора до свого героя; знаходить в тексті опис внутрішнього світу Гобсека, звертає увагу на деталі портрета Гобсека; поясняє, яке враження справляє на вас ця людина; знаходить в тексті зображення згубної сили грошей; визначає, яку роль вони зіграли в житті героя.
4.	2	Шарль Бодлер. «Альбатрос». Заперечення буржуазного світу, туга за гармонією,	читає сонет; визначає головну тему твору; встановлює біографічність і символічність твору; визначає ставлення моряків до Альбатроса; відповідь обґрунтовує уривками з

		мотиви перемоги зла.	тексту; знаходить рядки, що заперечують буржуазний світ, тугу за гармонією, «молитву» перемоги зла. Ілюструє вірш.
		Література радянського періоду	
5.	2	Вступ. Загальна характеристика літератури радянського періоду. Літературні напрямки цього періоду.	дає характеристику літератури цього періоду, головні теми якої: захист батьківщини, любов до вітчизни, побудова нового життя, зміни в кримському селі; трагічні події, пов'язані з культом особистості. Репресії проти видатних діячів культури і літератури. Трагедія 17 квітня 1937 року, розстріл великої групи відомих письменників, учених, діячів культури.
6.	4	Бекір Чобан-заде. «Дунай розлився» («Дунай таша»), «Холод чужини» («Ой, сувукь шу гьурбет»), «У тихому татарському степу» («Тынч татар челюнде»), «Сумна сопілка» («Джанькь кьавал»), «Я побудую палац» («Бир сарай кьураджакьман») Тема відновлення світу, відродження Криму і його народу в лірику Б. Чобан-заде. Минуле і майбутнє Криму – тема глибоких переживань ліричного героя.	читає вдумливо вірша; визначає: що поєднує ці вірші, що переживає автор, діючи свої добутки; коли пише свої вірші у який період життя поета були написані ці вірші; з'ясовує, до яких різновидів віршів вони відносяться: цивільної, інтимної, пейзажної; яким віршованим розміром воно написано; висловлює своє відношення до цих віршів; ілюструє прочитані вірші. Вивчає вірш напам'ять на вибір.
7.	3	Амді Герайбай. «Бахчисарай» («Багьчасарай») звертання до історії. Образи минулого. Впевненість у відродженні колишньої величі Бахчисарая. «Заради татар» («Татар ичюн») Готовність підняти на захист Батьківщини та інтересів свого народу.	читає вдумливо вірші; указує рядки, що відбивають минуле народу, впевненість у майбутньому міста Бахчисарая; називає почуття і настрій, які пронизують ці вірші; формулює основну тему віршів; визначає і виділяє ключові слова і фрази, що несуть змістове й емоційне навантаження. Відповіді конспектує.
8.	3	Шевкій Бекторе. «Скажи, Чатирдаг!» («Айт, Чатыртав!»), «Мій народ» («Татарлыгьым»), «Святиня нації» («Миллетнинь кьбеси») Вираження в ліричних віршах поглядів поета на	знає відомості про життя і творчість поета. Уважно читає вірші; формулює основну думку віршів. визначає, до якого з різновидів віршів вони відносяться (цивільної, пейзажної); визначає, яким віршованим розміром вони написані; висловлює своє ставлення до

		минуле, сьогодення і майбутнє свого народу.	віршів. Відповідь обґрунтовує.
9.	5	Абляким Ільмій. «Спогади про голод» («Ачлыкь хатирелери») Відображення трагічних наслідків голоду 1922 року в кримському селі. Долі осиротілих дітей. Життя в дитячому будинку. Про доброту, милосердя і взаємовиручку.	знає відомості про життя і творчість письменника; уважно читає повість; складає докладний план переказу; з'ясовує значення незрозумілих слів; визначає головних героїв, дає їм характеристику; показує образи головних героїв в оточенні інших діючих осіб повісті; знаходить і читає епізоди опису життя дітей у дитячому будинку; епізоди, що описують доброту і милосердя, взаємовиручку; переказує близько до тексту, використовуючи план.
10.	3	Иргат Кадир. «На посаді» («Постта»), «Сучасний хлопець» («Земане яшы») Теми захисту батьківщини, просвіти. Заклик до освіти	знає відомості про життя і творчість поета; уважно читає вірші; формулює основну думку віршів; визначає, до якого з різновидів віршів вони належать (цивільної, пейзажної); з'ясовує, яким віршованим розміром воно написано; висловлює своє ставлення до віршів. Відповідь обґрунтовує.
11.	3	Керім Джаманакли. «Море рідного краю» («Ильнинь денъизи») Мальовничі картини моря. Образ моря як символ незламної сили народу. «Честь джигіта» («Йигитлик шаны») Прославляння мужності й шляхетності. «Дівчина моєї мрії» («Омюр къзызы») Ліричний вірш про любов, красу коханої.	знає відомості про життя і творчість поета; уважно читає вірш; звертає увагу на лексику; визначає, що було приводом чи сприяло написанню цих віршів; формулює основні теми віршів; розкриває теми, ідеї, композиції, строфіку даних віршів; визначає, як варто читати дані вірші; висловлює своє відношення до прочитаного.
12.	4	Умер Ипчи. «Зустріч» («Расткелиш») тема любові й вірності. Складна і драматична доля головних героїв розповіді – Умера й Хатидже.	знає відомості про життя і творчість письменника; уважно читає твір; визначає сюжет і композицію; головних героїв, дає їм характеристики; знаходить в тексті, де описуються випробування, що випали на частку Умера і Хатидже; звертає увагу на назву повісти; розуміє, у чому його особливість.
13.	4	Джафер Гафар. «Плиткарка Айше» («Ошекчи Айше»).	знає відомості про життя і творчість письменника; уважно читає оповідання; визначає історичну основу

		Зіткнення добра, чесності, заздрощів і підступництва. Складні взаємини в молодій родині Мустафи і Нефизе. Зображення в образі Нефизе жінки нового типу, активного громадянина, здатного захистити свою згідність, свої права й інтереси.	твору; сюжет і композицію, систему образів; дає характеристику Нефизе, Мустафі, Айше, відповіді обґрунтовує цитатами з тексту; знаходить в тексті епізоди, що сподобалися, і прочитати їх уголос; обґрунтовує свій вибір. Відповідає на запитання: «Чому оповідання називається «Плиткарка Айше?»».
		З кримськотатарської емігрантської літератури	
14.	3	Мемет Ніязій. «Думи» («Ойлав»), «Зеленому острову» («Ешил джуртка»), «Любов до батьківщини» («Джурт севгиси»). Основна тема лірики – туга за прекрасною і далекою Вітчизною. Віра в процвітання рідної батьківщини.	знає відомості про життя і творчість поета; уважно читає вірші; визначає, якщо можна, місце і час, обставини і події в житті поета, що супроводжували створення творів; звертає увагу на лексику, фонетику віршів, художні образи і римування; ділиться своїми враженнями від прочитаного.
15.	5	Ісмаїл Зіядін. «Весілля» («Той»). Опис старих народних традицій проведення весіль. Народний характер поеми.	знає відомості про життя і творчість поета; уважно читає поему; звертає увагу на особливості побудови добутку; називає чи перелічує події, описані автором. викладає зміст кожної частини близько до тексту; висловлює, якими художніми засобами передаються думки і почуття автора. Порівнює описане в творі з нашою дійсністю.

Література для самостійного читання

1. Джміль Сейдамет „Кривава сорочка” („Къанлы кольмек”)
2. Еміль Амет „Оленяче джерело” (Сыгъын чокърагъы)
3. Уріе Едемові „Доля” („Баш язысы”)
4. Джінгіз Дагджі „Лист до матері” (Анама мектюплер)
5. Іса Абдураман „Не сполохни птаха щастя” (Бахт къушуны ушкютме).
6. Оноре де Бальзак „Отець Горіо”.
7. Генріх Ібсен „Ляльковий будинок”

11 клас
2 години на тиждень

№ п/п	Кількість годин	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
1.	1	Вступ. Роль літератури в процесі формування особистісних якостей людини	Учень: визначає, яке місце займає література в житті молоді; міркує про виховні можливості художньої літератури; розповідає про сучасний літературний процес: головні етапи й особливості.
Зі світової літератури			
2.	4	Франц Кафка. «Перетворення». Трагічне безсилля людини перед абсурдністю навколишньої дійсності. Фантастична умовність як спосіб найбільшого загострення конфлікту. Теорія літератури Поняття про модернізм.	знає короткі відомості про письменника; уважно читає новелу; визначає сюжет, головних героїв; дає характеристику Грегору Замзе; знаходить та читає епізод перетворення; розповідає про взаємини Грегора і з членами родини, відповідь підкріплює цитатами з тексту. стежить за допомогою тексту, як любов і прихильність Грети перетворюється в ненависть і відразу; визначає, в чому суть трагедії Грегора. Т.Л. Дає визначення поняття модернізм.
3.	3	Еренст Хемінгуей. «Старий і море». Людина і природа, людина й історія. Мотиви дружби і взаємодопомоги. Поетичність і точність опису.	знає короткі відомості про письменника; читає повість; визначає сюжет і композицію; знаходить і читає опис старого Сантьяго і морської риби; визначає, до яких подій свого життя старий найчастіше повертається в спогадах, знаходить і читає епізоди, що описують відношення старого кубинця до моря, неба, зірок, птахів; визначає, ким і чим є для нього риба. Доводить, що повість написана в жанрі притчі.
4.	4	Федеріко Гарсія Лорка.	знає короткі відомості про письменника; читає вдумливо

		«Гітара», «Циганські романсеро», «Флюгер», «Крик». Передчуття трагічної долі, любов і смерть – найважливіші мотиви лірики Гарсія Лорки. Нерозривний зв'язок її з фольклором, романсами.	вірші; визначає, чи гітара у вірші «Гітара» є тільки музичним інструментом; мотивує свою точку зору; визначає, які особливості народного жанру «романсеро»; чому поет звертається до життя андалузських циганів. Відповіді конспектує.
		Література періоду депортації	
5.	2	Стан літературного процесу в період після депортації кримськотатарського народу 18 травня 1944 року. Наслідки депортації. Початок відродження кримськотатарської літератури в другій половині 50-х років. Суворий партійний нагляд за літературним процесом.	дає огляд літератури цього періоду; розповідає про наслідки депортації: неможливість публікувати щонебудь кримськотатарською мовою, заборону на теми, пов'язані з депортацією, Кримом, історією кримськотатарського народу; видання літературної збірки «Весняні наспіви» («Баарь эзилери») у 1957 році, публікацію нових віршів, оповідань, нарисів на сторінках газети «Ленінський прапор» («Ленін байрагы»).
6.	10	Этреф Шемьи-заде. «Стіна зліз» («Козьяш дивар») - поема про добро і зло, справедливість. Глибокий філософський зміст твору. Фольклорна основа і народний характер. Багатство і виразність мови.	знає відомості про життєвий і творчий шлях письменника, вдумливо читає поему; визначає, у чому виражається авторська позиція в образі Бекбав ака; дає характеристику головній героїні поеми Аслихан – символу чистоти і стійкості духу, жертві зла і несправедливості, відповідь обґрунтовує цитатами з поеми; пояснює образне, метафоричне зображення трагедії кримськотатарського народу; ідейний зміст і художні особливості поеми.
7.	4	Зиядин Джавтобели. «Благання матері» («Ана тили»), «Розповідь Тензим» («Тензиленин дестаны»), «Уроки життя» («Омюр огюти»). Міркування про минуле, про важке дитинство. Віра в майбутнє, оптимізм. Традиції народної поезії.	знає короткі відомості про життя і творчий шлях автора; читає вірша; визначає історичну основу вірша; звертає увагу на те, які рядки викликають емоційний відгук; розкриває тему, ідею, композицію, строфіку віршів, виділяє ключові слова і фрази, що несуть змістові, емоційні навантаження; звертає увагу на лексику. Вивчає вірш напам'ять на вибір.
8.	5	Идрис Асанин. «Знайшлася можливість» («Фырсаат тапты»).	знає короткі відомості про життєвий і творчий шлях; читає вірші уважно; визначає обставини і події в житті

		<p>Картина всенародного горя. Осуд депортації народу і безглузлого руйнування культурних цінностей.</p> <p>«Прощай, улюблений Крим» («Савлыкъман къал, севимли Къырым!»). Вірш написане в момент депортації. Сумне прощання юного поета з улюбленою батьківщиною.</p> <p>«Моя клятва» («Меним антым»). Клятва поета до кінця життя боротися за справедливість, проти беззаконня та жорстокості, за повернення свого багатостраждального народу на історичну батьківщину.</p>	<p>поета, що привели до створення даних віршів; виділяє ключові слова і фрази, що несуть змістове, емоційне навантаження, аналізує зміст кожного вірша, показує почуття, душевний стан автора; визначає, якими художніми засобами передаються думки і почуття поета; ілюструє вірш.</p>
9.	2	<p>Література 70-80-х років ХХ століття. Тема війни, історичної пам'яті, соціальної справедливості. Особистість і суспільство. Активізація літературного процесу.</p>	<p>знає загальну характеристику кримськотатарській літературі цього періоду; звертає увагу на активізацію літературного процесу, тематичне багатство і жанрову розмаїтість поезії цього періоду.</p>
10.	4	<p>Сейтумер Емин.</p> <p>«Де той міст?» («О копюр къайда?»), Про місце, про возз'єднання з батьківщиною «Разом із усіма» («Эр кеснен берабер»). Про стійкість перед життєвими негодами</p>	<p>знає короткі відомості про життєвий і творчий шлях, читає вірш; визначає, про який міст йде мова; чому поет використовує цей спосіб; визначає основну тему вірша «Разом із усіма»; робить повний аналіз цих віршів. Вивчає вірш напам'ять на вибір.</p>
Література періоду повернення			
11.	5	<p>Черкез Алі.</p> <p>«Нещастя» («Афат»). Осуд злочину проти кримськотатарського народу.</p>	<p>знає короткі відомості про життєвий і творчий шлях; уважно читає поему і вірш; визначає історичну основу поеми; чому вона називається «Нещастя»; що мається на увазі під назвою поеми; визначає сюжет і композицію поеми; головних героїв; дає їм характеристики.</p>

12.	3	«Прокинься, Чатирдаг, прокинься!» («Уян, Чатырдав, уян!»). заклик до дії, до активної життєвої позиції. Чатирдаг – символ вічності буття. Теорія літератури Про художній образ в літературі.	Порівнює з твором Е. Шемьї-заде «Узбецька балада». Визначає, чому автор звертається до Чадырдагу. Висловлює своє відношення до прочитаного. Ілюструє вірші.
13.	5	Шакир Селимов. «Песнь про Крим» («Къырымнаме»). Тема відродження культури, літератури кримськотатарського народу. Повернення до джерела. «Села зі зниклими назвами» («Адлары силинген койлер»). Актуальна тема відновлення Криму. Дбайливе відношення до минулого.	знає короткі відомості про життєвий і творчий шлях; читає вдумливо вірші; звертає увагу на те, які рядки викликають емоційний відгук, які питання і здивування постають після читання; визначає, що спонукало поета написати ці вірші; виділяє ключові слова і фрази, що несуть змістове, емоційне навантаження; Пояснює зміст віршів, робить висновки, про думки, почуття і душевний стан автора.

Література для самостійного читання

1. Ешреф Шемьї заде «Нариси життя» критичні статті «Омюр эзгилери».
2. Шаміль Алядін «Якщо любиш» («Эгер севсень»).
3. Юсуф Болат «Аніфе».
4. Ібраїм Паши „Жива мішень” «Джанлы нишан».
5. Черкез Алі «В обіймах зорі» («Сабалар къучагъында»).
6. Бернард Шоу «Пігмаліон».
7. Рей Дуглас Бредбері «451⁰ по Фаренгейту».